

АНОТАЦІЯ

Агарков М. В. Інституційні зміни вищої освіти в умовах становлення інформаційно-мережевого суспільства. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 054 Соціологія. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Міністерства освіти і науки України, Харків, 2026.

Дисертаційне дослідження присвячене соціологічному аналізу інституційної трансформації вищої освіти в умовах становлення інформаційно-мережевого суспільства. Актуальність теми зумовлена глибокими макросоціальними змінами, що відбуваються у глобальному соціальному порядку та пов'язані з переходом від індустріальної та постіндустріальної моделей соціальної організації до інформаційно-мережевої конфігурації суспільства. У цих умовах інформація, знання та цифрові комунікаційні мережі набувають статусу ключових ресурсів соціального розвитку, а мережа постає домінуючою формою соціальної організації. Такі трансформації безпосередньо впливають на функціонування базових соціальних інститутів, зокрема інституту вищої освіти, який змушений адаптуватися до нових умов продукування, поширення та легітимації знання.

У межах інформаційно-мережевого суспільства університет поступово втрачає ознаки територіально локалізованої ієрархічної організації та трансформується у вузловий елемент глобальних мереж знання, академічних комунікацій і технологічних інновацій. Відповідно, трансформація вищої освіти набуває не лише технологічного, а передусім інституційного характеру, охоплюючи організаційні структури університетів, освітні практики, а також соціальні ролі учасників освітнього процесу. Попри активне поширення цифрових технологій у сфері освіти, сучасний науковий дискурс демонструє недостатню концептуалізацію глибинних інституційних наслідків цифровізації. Цифрова трансформація університету часто редукується до технічного впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, тоді як реальний масштаб змін

пов'язаний із трансформацією самої логіки функціонування інституту вищої освіти.

Особливої наукової та практичної значущості ця проблематика набуває в українському контексті. Система вищої освіти України функціонує в умовах унікальної історичної конвергенції глобальних і локальних викликів, які доцільно концептуалізувати як умова «подвійного виклику». З одного боку, університети перебувають під тиском глобальної вимоги цифрової трансформації та інтеграції в міжнародні академічні мережі. З іншого боку, повномасштабна війна формує жорсткі вимоги до інституційної стійкості, забезпечення безперервності освітнього процесу, збереження академічного людського капіталу та адаптації університетів до умов соціальної нестабільності. Внаслідок цього цифровізація освітнього середовища поєднується з необхідністю забезпечення фізичної та інформаційної безпеки, що створює нову конфігурацію функціонування вищої школи.

Об'єкт дослідження є система вищої освіти як соціальний інститут, що функціонує та розвивається в макросоціальних умовах становлення інформаційно-мережевого суспільства та національних соцієтальних трансформацій.

Предмет дослідження є процеси, чинники та наслідки інституційної трансформації вітчизняних закладів вищої освіти зумовлена становленням інформаційно-мережевого суспільства.

Мета роботи – концептуалізувати процеси інституційної трансформації вищої освіти в умовах становлення інформаційно-мережевого суспільства з урахуванням специфіки функціонування в умовах воєнного стану.

Теоретико-методологічну основу роботи становлять концепції інформаційного та мережевого суспільства, розроблені у працях Ф. Махлупа, Д. Белла, Й. Масуди, Е. Тоффлера, М. Кастельса, Я. ван Дейка та Б. Веллмана, а також сучасні підходи до аналізу трансформації університету як соціального інституту, представлені в роботах К. Керра, М. Гіббонса, С. Маргінсона та Р. Барнетта.

Методологія дослідження базується на комплексному змішаному дослідницькому дизайні, який поєднує теоретичні та емпіричні методи соціологічного аналізу. У роботі застосовано методи теоретичного узагальнення,

компаративного аналізу, моделювання та дискурс-аналізу. Емпіричну базу дослідження становлять результати дискурс-аналізу стратегічних документів 30 українських та 15 зарубіжних університетів, а також результати масштабного соціологічного онлайн-опитування (CAWI), у якому взяли участь 2552 студенти та 1286 науково-педагогічних працівників із 12 ЗВО України. Обробка кількісних даних здійснювалася із використанням статистичного пакету SPSS.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у формуванні соціологічної концепції інституційної трансформації вищої освіти в умовах становлення інформаційно-мережевого суспільства. У межах дослідження вперше розроблено інтегральну соціологічну модель інформаційно-мережевого суспільства, яка долає традиційну дихотомію між інформаційним та мережевим підходами до аналізу соціальних трансформацій. Запропонована модель поєднує макрорівень глобальних потоків інформації та знань, мезорівень комунікаційних інфраструктур і мікрорівень мережевого індивідуалізму, що дозволяє комплексно пояснити механізми інституційних змін у сфері вищої освіти.

У дослідженні систематизовано чинники трансформації вищої освіти на основі трирівневої аналітичної моделі, яка включає структурні, інституційні та контекстуальні чинники. До структурних чинників віднесено мережеву логіку соціальної організації та зміну природи знання; до інституційних – цифровізацію освітнього середовища та глобалізацію академічного простору; до контекстуальних – вплив глобальних криз та поширення технологій штучного інтелекту.

Визначено шляхи адаптації української вищої освіти в умовах *«подвійного виклику»*, який полягає в одночасному тиску глобальної технологічної вимоги інформаційно-мережевого розвитку та локального екзистенційного виклику повномасштабної війни.

Уперше здійснено комплексний дискурс-аналіз стратегічних документів провідних українських закладів вищої освіти, що дозволило виявити домінуючі дискурси стратегічного позиціонування університетів: цифрову трансформацію та

штучний інтелект, мережеву інтеграцію та інтернаціоналізацію, а також дискурс війни, стійкості та відбудови.

Емпіричні результати дослідження дозволили виявити парадокс цифровізації вищої освіти. Попри високий рівень технологічної готовності суб'єктів освітнього процесу, ефективність адаптації до цифрового середовища обмежується дефіцитом соціальної взаємодії, зниженням рівня комунікативної присутності та зростанням психологічного навантаження.

Практичне значення отриманих результатів полягає у формуванні науково обґрунтованих рекомендацій щодо оптимізації освітньої політики та управління закладами вищої освіти в умовах цифрової трансформації та повоєнного відновлення України. Запропоновано напрями вдосконалення державної освітньої політики, інституційного менеджменту університетів і педагогічних практик, спрямованих на розвиток гібридних форматів навчання, підвищення цифрової компетентності учасників освітнього процесу та інтеграцію технологій штучного інтелекту в освітнє середовище із дотриманням принципів академічної доброчесності.

У результаті проведеного дослідження доведено, що інституційна трансформація вищої освіти в умовах становлення інформаційно-мережевого суспільства має системний і багатовимірний характер. Університет поступово еволюціонує від моделі територіально локалізованої освітньої установи до відкритої мережевої організації, інтегрованої у глобальні потоки знання та комунікації. Ефективність цієї трансформації залежить не лише від рівня технологічного розвитку, а й від здатності університетів поєднати цифрові інновації з гуманістичною місією вищої освіти та забезпечити стійкість академічної спільноти в умовах соціальної турбулентності.

Ключові слова: інформаційно-мережеве суспільство, інформаційне суспільство, мережеве суспільство, інститут вищої освіти, соціологія освіти, цифрова трансформація, дигіталізація, освітні практики, дистанційна освіта, соціальна організація, цифрова освіта, адаптація, штучний інтелект (ШІ).